

Székelyföldi helyzetkép — önálló regionális fejlődés

BIRÓ A. ZOLTÁN

Bevezetés

A Csutak István provokatív írása (Csutak István: *Székek földje — Székelyföld?* In: Hargita Népe, 2008. jan. 8.) nyomán kialakult úgynevezett Székelyföld-vita — minden esetlegessége, tartalmi sokfélesége, hullámzó szakmai színvonala ellenére — mérföldkő a térség 1989 utáni tematizációs kísérleteinek sorában. Voltak korábban fejlesztéspolitikai jellegű tematizációk (itt elsősorban a Székelyföld fejlesztésével kapcsolatos konferenciákat említhetjük), nem csekély számban politikainak nevezett kísérletek (ide elsősorban a többféle autonómia tematizációk tartoznak, valamint, a térségi magyar-román viszonyt politikai és média síkon tematizáló Har-Kov témakör), s természetesen voltak társadalomtudományi kutatási eredmények közzétételéhez, szakmai publikációk megjelenéséhez köthető tematizációs kísérletek is. A hangsúlyosabb, szakmailag megalapozott és/vagy pragmatikus jellegű kísérletek mellett még említést kell tenni arról a sokféle, többnyire „egynaposra” sikeredett

igyekezetről is, amely közéleti/politikai nyilatkozatokhoz, ünnepi eseményekhez, alkalmi, médiaanyagokhoz vagy éppen magánszemélyek, szűk körű csoportok többé-kevésbé látványos igyekezetéhez köthető. A tematizációs kísérletek legnagyobb része a múlt-hoz, kisebb része a mai vagy éppen az eljövendő időkhöz köthetően kereste (vagy éppen hirdette) a választ az olyan kérdésekre, mint „Milyen volt/milyen ma a Székelyföld?”, „Mi a Székelyföld?”, „Kié a Székelyföld?” illetve „Milyen Székelyföldet szeretnénk/akarunk?”. A Csutak István írása nyomán kialakult vita is hasonló kérdésekre kereste a választ, egy nagyon lényeges ponton azonban eltért minden korábbi kísérlettől. A hozzászólások zöme nem történelmi példákra, nem politikai illúziókra, nem kulturális értékek színes gyűjteményére hivatkozva, még csak nem is fejlesztéspolitikai álmokra vetítve tárgyalta a kérdést, hanem a tényleges társadalmi helyzetet igyekezett alapul venni. Ez a törekvés a vitában ugyan meg lehetőségen eltérő színvonalon és eltérő

módokon jutott érvényre, de a szándék és a kísérlet elég egyértelmű: a térség helyzetével és sorsának várható alakulásával kapcsolatos kérdéseket nem történelmi, politikai, szakmai illúziók szövetére vetítve kell értelmezni.

Bármit is akarunk kezdeni — itt előként, döntéshozóként, szakértőként — a térséggel, éppen itt az ideje, hogy a „Milyen a Székelyföld?” típusú kérdésre tényszerű válaszokat adjunk. A vitaanyagból összeállítható kép ebben a tekintetben még nyilván eléggé hézagos, ellentmondásos. A tényszerű helyzetértékelésre irányuló igyekezet azonban egyértelmű, és ez az, ami teljesen új és biztató fejlemény. Ez a vita bebizonyította, hogy több mint másfél évtized után ebben a térségben is van kivel beszélni ezekről a kérdésekről, és nagyjából az is világos, hogy miről is kell beszélni. A fordulat megtörtént. A többi most már idő, szervezés és szakmai kompetencia kérdése.

Kiindulópontok

Ha térségi fejlesztésről beszélünk, akkor mindenképpen érdemes tisztázni néhány nagyon fontos kiindulópontot. Már csak azért is, mert a fejlesztési munkához sokféle hiedelem, előítélet kapcsolódik. Bármilyen furcsának is tetszik, mindenekelőtt örülnünk kell annak, hogy térségünkben a fejlesztéspolitikai, a fejlesztési gyakorlat — több évtized után — a figyelem, a köz-

életi érdeklődés homlokterébe került. Akár azt is mondhatnánk: örülnünk annak, hogy ehhez a tevékenységi körhöz már hiedelmek és előítéletek is kapcsolódnak, hiszen ez már azt jelenti, hogy a fejlesztési munka valamiféle társadalmi ismertséget nyert. Bár egyelőre elég sokan csupán „pályázatírást”, „forrásszerzést”, „ingyen pénzt” értenek alatta. A következőkben elsősorban a hiedelmekre és félreértésekre hívnám fel a figyelmet, amelyek térségi „szakmai” berkekben is gyakran megjelennek.

a. Kiindulópontként egy fontos dologt mindjárt érdemes rögzíteni. A Székelyföldhöz hasonló, periferikus helyzetű és megoldatlan térségfejlesztési feladatokkal küszködő térség nem csupán egy van a világon. Nyilván minden térség lakói — így a Székelyföldön élők is — egyedinek és egyetlennek érzik a maguk térségét, és ez nagyon is természetes. De azt nem árt megfontolni — miközben mindenkinek a maga térsége áll legközelebb a szívéhez, és mindenki a maga gondjának megoldását tartja értelemszerűen a legfontosabbnak —, hogy sok hasonló térség fejlesztési gondjait megoldották már, másokét meg ezután fogják megoldani. Következésképpen a térségi fejlesztés feladatainak elgondolása és kivitelezése mindenekelőtt szakmai kérdés. Az nem vitás, hogy a politika közreműködése, nagyon is aktív szerepvállalása nélkül egyetlen

valamirevaló térségfejlesztési koncepciót sem lehet sikerre vinni. De azért ne keverjük össze végérvényesen a szerepeket. Mint ahogy arról se feledkezzünk meg, hogy a szakértői és politikai mező szereplői mellett még egy további résztvevőre is szükség van, és e harmadik szereplő aktív szerepvállalása nélkül a szakértő réteg és a politikai elit munkája önmagában semmit nem ér. Ez a harmadik fontos szereplő a térség fejlesztésében érdekeltkei köre, amely a fejlesztéspolitikai gyakorlatban korántsem olyan megfoghatatlan entitás, mint amilyeneknek így első olvasásra tűnik. Társadalmi részvétel nélkül ma már nincs sem fejlesztési stratégia kidolgozás, sem pedig kivitelezés. A társadalmi részvétel pedig nem csupán beleeszlási jogot jelent, hanem tényleges részvételt, adott esetben anyagi és felelősség jellegű szerepvállalást is. Erről a harmadik szereplőről keveset beszélünk, holott székelyföldi léptékben az igazi gondjaink talán itt vannak. Azt nem mondhatjuk, hogy ne lennének képviseleti szerepet föl vállaló, lobbimunkát végző politikusaink. Szakértőnk és versenyképes szaktudásunk már jóval kevesebb van, legalábbis a fejlesztéspolitikát és fejlesztési gyakorlatot illetően. Ez a réteg azonban viszonylag gyorsan növekszik, itt vannak már a szakirányú képzéssel rendelkező fiatalok, s a szakmai kompetencia hiánya alighanem rövidesen enyhül.

A fejlesztéspolitikában érdekelt társadalmi szereplők tényleges szerepvállalási szándéka, a szerepvállalás mértéke és módja azonban igen kemény dió. S ez nem véletlen, hiszen majdnem fél évszázadon át nem kérdezte senki a térségi szereplőket arról, hogy mit akarnak, nem kértek tőlük sem fejlesztési stratégiát sem pedig önerőt. Elintézték mindent valahol egy központi tervezőosztalon, a térségben élőkre — jobb esetben — az utasítások végrehajtása maradt. Ma a fejlesztési folyamatok játéktere más, és mások az abban megjátszható szerepek is. Fejlesztés és fejlődés szép lassan csak ott van, ahol társadalmi részvétel, anyagi áldozatvállalás és felelősségvállalás is van. A politikai képviselet és a szakmai tudás önmagában nem elég. Ez az aktív szerepvállalás viszont — székelyföldi léptékben — még nagyon sokak számára idegen és érthetetlen. Többnyire nem értjük, s nem is nagyon akarjuk vállalni. Vajon csupán akarat kérdése lenne?

Csutak István a Székelyföld-vita vitaindítójában nem csekély vehemenciával róttá fel, hogy két székelyföldi város polgármestere gyakorlati ügyekben sem akar megegyezni, két megye vezetősége nem nagyon akar találkozni sem. Attól tartok, hogy ilyen esetekben nem a szándékokkal van igazán baj, hanem a képességekkel. Találkozhatnánk, de nem tudjuk, hogy igazából miért is? Mi is az, hogy együttműködés? Hogyan kell érdekeket egyez-

teni? S ha megegyeznénk, hogyan kell azokat közösen érvényesíteni? Nem tudjuk, nem tanultuk, nincsenek benne a rutinjainkban. Nem tanultuk, nem gyakoroltuk, nem képezi sem feladatmegoldási, sem viselkedéskultúránk részét. Kérni és követelni még csak-csak tudunk, de a fejlesztési folyamatban „autonóm” szereplőként működni és viselkedni már nehéz feladat. Néhány nyugat-európai kiruccanás nem pótolhatja mindazt, amit generációk egymásra épülő szocializációja kellett volna a térségi szereplőkben kitermeljen. Idő kellene mind ezt pótolni, de idő az végképp nincs. A térségi fejlesztési folyamatban való részvétel, legyen szó tervezésről, önrész biztosításáról, a folyamatok értékeléséről, felelősségvállalásról vagy bármilyen egyébről — nos, ma alighanem ez a Székelyföld előtt álló legnagyobb kihívás.

b. Mint minden szakmai feladat, a térségi fejlesztés is többféleképpen oldható meg, és a maga során emez vagy amaz az eljárás is lehet eredményes. Többféle célt lehet választani, és egyetlen cél elérésére is többféle eszközzel alkalmaszható. A fejlesztési munka nem egyismeretlenes egyetlen megoldási példa, ahol rövid magyarázat után megértjük a megoldáshoz vezető képletet, és attól kezdve már csak a technikai kivitelezés van hátra. A fejlesztési munkában mindig többféle változat jász-

ható meg, de jó tudni, hogy ebben a többféleségben a rossz változat, a kudarc lehetősége is benne van. Lehet rossz stratégiát írni és követni, s az is előfordulhat, hogy csak akkor vesszük észre a tévedést, amikor már a károk nyilvánvaló jeleit tapasztaljuk az építés helyett. Vannak kivárá, szintentartást biztosító megoldások, s a fejlesztési gyakorlatban természetesen vannak látványos sikerek is. Nem csekély a felelősség abban a tekintetben, hogy jól választottuk-e meg a kiindulópontokat, kivitelezhető szcenáriók mellett horgonyoztunk-e le. S bármilyen furcsán is hangozzon, a felelősség alapvetően nem csak azoké, akik fejlesztési stratégiákat készítenek, hanem azoké is, akik ezt a maguk számára kezdeményezik, akik megrendelik és kivitelezik.

A többféle cél egymás mellett élését jól jelzi az, hogy térségünkben egyesek a turizmus felfuttatására esküdnek, mások az erdővagyon hasznosítására vagy éppen a biogazdálkodásra. Nem kevesen a kívülről érkező gazdasági beruházásokban látják az egyetlen kitérés pontot. De találkozunk olyan véleményekkel is, miszerint az elmaradt településeket és vidékeket egyszerűen el kell felejteni, minden erőforrást és energiát a fejlesztési pólusokra kell koncentrálni. A módszerek és az eszközök, a forrásigények és forrásbiztosítások tekintetében még ennél is jóval tarkább a kép. Ez a sokszínűség és sokféleség

természetes. A legveszélyesebb az lenne, ha valamiféle „külső” vagy „felső” grémium, egyetlen szakmai vagy közéleti autoritás mondaná meg, hogy mit kell tenni és merre kell tartani. A döntés joga és szabadsága azonban együtt jár a döntéshez szükségszerűen kapcsolódó felelősséggel és a kivitelezéshez kapcsolódó aktív szerepvállalással is.

c. A térségi fejlesztés nem egy pontosan meghatározott cél meghatározott időre való elérése, hanem társadalmi tanulási folyamat. Nem annyira egy ház tervezéséhez és építéséhez hasonlít, hanem sokkal inkább egy baráti vagy egy szakmai kapcsolat-háló folyamatos kiépítéséhez. Tudom, hogy mit szeretnék, azt is, hogy mikor s milyen áron, de mindig számolnom kell a „másik szereplővel”, az időtényezővel, s természetesen a rajtam kívüli egyéb tényezőkkel is, amelyek sokféle módon befolyásolhatják a kiinduló elképzelést. Térségünkben ma még sok társadalmi szereplő reménykedik abban, hogy a térségi fejlesztési feladatokat jól megtervezett technikai műveletsorokkal, időlegesen megvásárolt külső szakmai tudással, s természetesen kívülről behozott forrásokkal kielégítően meg lehet oldani. Olyan műveletsorban reménykednek, amelyhez a feltételek beszerezhetőek, a szakértői tudás megvásárolható, s ha minden szükséges feltétel együtt

van, akkor mintegy magától megy az egész.

Ez az a ma még domináns elképzelés nem nagyon kíván megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a sikeres fejlesztési munka középpontjában a helyi szereplők állnak, s ez folyamatos tanulást, folyamatos munkát és nem csekély felelősséget jelent. Újfajta problémafelvetési, problémakezelési eljárásokat kell megtanulni, s ezek elsajátításához a térség domináns kulturális pattern-jei ma még nem nyújtanak elegendő támogatást. Az egyéni érdekek követése, a rövid távú és biztonságra törekvő tervezés, az egyéni-családi erőforrásokra való alapozás, a változások „elmúlására” játszó kivárá magatartás és több más hasonló „tradicionális” kulturális minta a fejlesztési gyakorlatban nem célra-vezető és nem kifizetődő. Ezek mellett/helyett az alkuk és megállapodások kötése, a közös érdekek mentén konzorciumok létrehozása, a kapcsolatmenedzsment megtanulása válik fontossá. A „hagyományos” közösségi tudással és társadalmi rutinnal rendelkező térségi szereplők többsége számára nem könnyű értelmezni és elfogadni azt, hogy a társadalmi folyamatoknak nem alárendelődni kell, hanem — lehetőleg — a kényszerű vagy a fontosnak tartott változások élére állni.

Ennek a vidéki térségnek a társadalmi szereplői hosszú évtizedeken át úgy szocializálódtak és azzal a meggyőződéssel éltek, hogy az adaptációs

igyekezett az egyetlen sikeres egyéni és/vagy közösségi életvezetési stratégia. Emellett/ehelyett meg kell barátkozni azzal a gondolattal, hogy a fejlesztéspolitikai munkában a kisebb-nagyobb léptékű társadalmi folyamatok „birtokolhatóak”: tervezhetőek, menedzselhetőek és értékelhetőek/felülbíráhatóak. Természetesen mindazokkal a lehetséges előnyökkel és hátrányokkal egyetemben, amelyek minden társadalmi változás tartozékai.

* * *

A térségi fejlesztéspolitikai tudás és gyakorlat jelenlegi állapota az egyik fontos meghatározója annak a térségi közéleti narratívának, amely a tervezés és a tényleges munka számára regionális léptékű értelmezési és referenciakereteként működik. Tekintettel ennek a narratívának a kialakulatlan voltára és efemer jellegére, minden bizonnyal hasznos lenne még több olyan szempontot is felsorolni, illetve a térségi köztudatba bevinni, amelyek erősítik és gazdagítják a térségi fejlesztéspolitikai diskurzust. Ez indokolt és természetes lehet minden olyan térség esetében, amelynek nincsen tapasztalata fejlesztési policy kialakítását illetően, s ezt az elmúlt 18 év során sem szerezte meg (több ok folytán), bár voltak szép számmal kisebb-nagyobb léptékű kísérletek, egyesek ezek közül még sikeresek is.

A fentiekben három komponenszt emeltünk ki, javasolva ezáltal a térségi fejlesztéspolitikai narratíva további korrekcióját és bővítését:

- a térségi fejlesztési folyamatban való aktív részvételt illetően — a térségi társadalmi szereplők oldalán — kompetenciahiányokkal kell számolni
- a térségi fejlesztéspolitika megtervezése és kialakítása választási és döntési folyamat is, amely meglehetősen nagy felelősséggel jár
- a térségi fejlesztést illetően sokszereplős, tartós tanulási folyamat megszervezésére és menedzselésére kell számítani.

1. Milyen a térség?

A térségi fejlesztéspolitikai narratíva kiépítésében a másik fontos összetevőt a jelenlegi térségi társadalmi jellemzők képezhetik. Bár ezeket a jellemzőket a térségi kutatások több alkalommal, többféle formában is kimutatták, egyáltalán nem mondhatjuk azt, hogy a térségi társadalmi nyilvánosságban valamiféle konszenzus kialakult volna ezeket a térségi jellemzőket illetően. Sőt, sokkal nagyobb szerepet kapnak a térségi közvéleményben olyan hitszerű, esetenként nagyon sikeresen mediatizált térségi jellemzők, amelyeknek napjainkban is kimutatható, szakmailag igazolható elemei nincsenek, vagy ezek a

térségi jellemzők nem is rendelkeznek lényeges társadalmi súllyal.

A térségi társadalmi jellemzők ugyanakkor a választható fejlesztéspolitikai modellek kijelölésénél is nagy szerepet játszanak. Mozaikszerű összegzésük tulajdonképpen a térség lényegi vonásait tárja fel. Az alábbi felsorolás összeállításánál nagy segítséget jelentett számunkra az a kutatás, amelynek keretében a KAM — Regionális és Antropológiai Kutatások Központja munkatársai tizenegy nagyobb témakörben elemezték és összefoglalták a székelyföldi térségre irányuló, 1989 utáni társadalomtudományi kutatások eredményeit. Az egyes jellemzők nincsenek egymással alá-, illetve fölrendeltségi viszonyban, inkább komplementer jellegűek, ugyanakkor a vizsgált térség nagyobb részére vagy a lakosság döntő többségére nézve tekinthetők érvényesnek. Bár könnyen lehet hozzájuk rendelni pozitív vagy negatív értékítéleteket, ebben az áttekintésben elsősorban úgy tekintünk rájuk, mint kiindulópontként kezelhető térségi jellemzőkre. Kiindulópontok lehetnek kettős vonatkozásban is. Egyfelől szempontokat adnak a fejlesztéspolitikai modellek megválasztásához, másfelől pedig alapjai és ösztönzői lehetnek annak a narratíva-képződési folyamatnak, amely a térségi közélet számára megjeleníti — egyfajta értelmezési konszenzus keresés részeként — a térségi öndefiníciós folyamatot. Hangsúlyozom, hogy

a felsorolás nem jelent sorrendet. Az egyes megállapítások kifejtésénél nagy segítséget jelentett számomra a Csík-szeredában 2008. április 19-én tartott szakmai tanácskozás (Székelyföld vita), amelynek résztvevői több ponton bővítették, árnyalták az általam bemutatott anyagot. A vitában résztvevőknek ezúton is köszönöm a közreműködést.

A térség mozaikszerű szerkezete

A térség földrajzi tagolódását követő társadalmi szerveződés, az ennek nyomán történetileg kialakult és ma is funkcionális többpólusú térszerkezet a Székelyföld meghatározó sajátossága. Mint minden más területen, itt is keverednek a történelmi-politikai alapú illúziók a mai pragmatikus társadalmi folyamatokkal, ezért a kisebb-nagyobb térségek („székek”, „medencék”, „vidékek” stb.) határdefiníciói esetenként különbözőek. Az azonban kétségtelen tény, hogy az egyes kisvárosok a vonzáskörzetükben lévő falvakkal erős működési egységet képeznek többek között munkaerőpiaci, közlekedési, oktatási, szolgáltatási, szórakozási-művelődési vonatkozásokban, nem egy esetben a társadalmi nyilvánosság, a politikai vagy civil szervezetek szerveződése szintjén is. Mindehhez járul még az identitáskonstrukciók változó, mindmáig alaposabban nem vizsgált egységesítő és/vagy elhatároló ereje, az egyes térségi identitáskonstrukciókra hivatkozó, egymással erőteljesen ver-

senő prezentációs gyakorlatok és érdekérvényesítési struktúrák és gyakorlatok.

Mindebből egész sor fontos következmény adódik, amelyet egy térségi fejlesztéspolitikai modell kiválasztásánál figyelembe kell venni. Nem véletlen, hogy a mozaikszerű szerkezet okán még egy-egy térségi egyeztető kerekasztal megszervezése is roppant nehézségekbe ütközik (az érintettek például a tanácskozás helyszínében sem tudnak megegyezni), úgynevezett „központi” képviseleti vagy szakmai intézmények, szolgáltatások kialakításához eddig egyetlen alkalommal sem sikerült térségi konszenzust kialakítani. Jellemző ugyanakkor, hogy a térségi szereplők a mozaikszerű szerkezetet kizárólag negatívumként értelmezik, s gyakorlatilag nem is kerültek még napirendre a több pólusságból adódó kompetitív előnyök (a versengésből adódó pozitív következmények, a mozaikszerű identitásból adódó építkezési/szerveződési előnyök, rugalmasság stb.).

A családi önellátási modell domináns jellege

A térségben végzett háztartás-kutatások eredményei egyértelműen igazolják azt, hogy a lakosság többsége ma is az önellátásra törekvő családi életvezetési modellt tartja követendőnek a maga számára. A földtulajdonlás és földhasználat módja, a gazdálkodás, a beruházások és pénzkelzés bebiz-

tosító és túlbiztosító jellege, a családi munkaidő és a családi munkaerő beosztásának módja — a példák még hosszan sorolhatók — az 1989-től máig terjedő időszakban sokkal inkább az életvezetés egyfajta restaurációját mutatja, semmint a változás kísérletét vagy kényszerét.

Az önellátási modell követésének egész sor nagyon fontos életvezetési, munkaerőpiaci, tanulási és egyéb vonzata van, hatása többek között a vállalkozások létrehozásában és működtetésében is kimutatható. További fontos eleme például a munkanap egészére kiterjedő „teljes” foglalkoztatottságra való törekvés, s ehhez kapcsoltn az „erőforrásmegosztás” a különböző jellegű, státusú tevékenységek között, a főfoglalkozással való azonosulás visszafogott módja.

A domináns modelltől való eltérés térségi szinten 10 százalék alatt van, falusi térségben ez az arány sokkal kisebb, ezen belül néhány jó megközelítéssel rendelkező községek központ van jobb helyzetben.

Az egyéni, családi, közösségi „életpályák” alultervezettségé

Az önellátásra törekvő életvezetési modell követése az egyéni életpályák alakulásában, illetve a lokális vagy kisebb léptékű közösségek létrehozásában és mindennapi működtetésében számtalan módon visszaköszön. Rövid távú tervezés, biztonságra törekvés, csak a saját erőforrásra való ala-

pozás, a kezdeményezések kis léptéke, az innovációs kihívásokkal szemben a már létező modellekhez való igazodás előtérbe helyezése — még hosszsan sorolhatnánk azokat tervezési és kivitelezési lépéseket, amelyek az életpályákat az elvben elérhető lehetőségek alá viszik. Ide sorolható az az igen fontos térségi jellemző is, miszerint a háztartások több mint nyolcvan százaléka „átlagosnak” gondolja magát. Az „átlagosságban” rejlő magabiztosság érzése sok esetben sajátos csapdahelyzetnek bizonyulhat.

A centrum–periféria modell meghatározó szerepe

A székelyföldi térség vidékinek tudja magát és akként él. A vidékiség mentális és gyakorlati jellegű meghatározó elemei sokféle szálon és sokféle módon termelik a térségen kívüli centrumokhoz való aszimmetrikus viszonyulást. Fejlesztéspolitikai szempontból sokféle következménye van ennek a vidékiségnek. Ilyen például a centrumok által megtestesített politikához, a centrumhoz mint vezetéshez való sajátos távolságtartó és polemizáló viszony. Ehhez az aszimmetrikus viszonyhoz alapvetően hozzátartozik az alárendelődés, a „fentiek” akarátának elszenvedése, a kivárára való berendezkedés is. De termel ez a vidékiség nem kevés magabiztosságot, kezdeményezőkézséget is, bár ez utóbbi szinte kivétel nélkül rövid távú és kisebb léptékű törekvéseket takar.

A hálózatosodás sajátos térségi modellje

A térségi kapcsolatháló működési módja sok mindent megmagyaráz a térség működéséből. Trendszerűen jellemző a térségre a gyenge kötések mellőzése, illetve folyamatos törekvés a gyenge kötések erős kapcsolatokká való átalakítására. A vérségi, a szociális és a területi kapcsolatok erős kapcsolatok. Ezeknek a mintájára a nem formalizált, gyenge kapcsolatok halmazát is szeretnék erős kapcsolatnak látni. Közismert, hogy egy társadalom, egy térség esetében a gyenge kapcsolatok biztosítják a kommunikációt, a dinamizmust, a társadalomszervező erőt. Az erős kapcsolatokra való törekvés (hagyatkozás) ezzel szemben egymástól elkülönülő kisebb erős csoportokat, közösségeket generál. Ezért — térségi léptékben — a gyenge kötések társadalomszervező ereje kisebb mértékben hasznosul.

A fogyasztási gyakorlat „modernizációs” ereje

A térség legfontosabb mai változási folyamata a fogyasztási gyakorlathoz kapcsolódik. A fogyasztási gyakorlat sokféle formája ma már visszafordíthatatlanul megtöri az életvezetési modellek korábban kialakult domináns rendjét. A családi léptékű civilizációs felhalmozások, az egyéni fogyasztási gyakorlatok egyre hangsúlyosabban individualizálódnak. Az egymásra figyelés, a követendő „norma” háttérbe

szorulása ebben a térségben nagyon lényeges társadalomformáló erejű változási folyamat.

Erőteljes identitás rehabilitációs folyamatok

A térség leglátványosabb, az életvezetés szinte minden szintjén kimutatható folyamata az identitás rehabilitációjára vonatkozik. Az egyéni, családi életvezetésben, a lokális szintű közösségek működésében, de székelyföldi és mikroregionális léptékben is sok-sok példán kimutatható. Jellemző példája az 1962 előtti gazdálkodási modellek visszaállítására irányuló igyekezet, az önellátó családi háztartás modelljének rehabilitációja, a lokális és etnikai identitás „visszafoglalását” és megerősítését célzó szimbolikus helyfoglalások és események hosszú sora. Mindennek számtalan negatív és pozitív következménye van a térségi fejlesztési feladatok szemszögéből. Pozitívként említhető, hogy tényleges kultúragazdasági fejlesztésekre nyílik lehetőség, a szerveződési és intézményalapítási potenciál nagyon jelentős súlyt képvisel. Negatívumként említhető, hogy az erőteljes rehabilitációs folyamatok ebben a térségben közel másfél évtizeden át a globalizációs kihívások és az EU csatlakozáshoz kapcsolódó kihívások negligálását eredményezték.

Területi és települési léptékű „szétfelődési” folyamatok

Mint minden olyan térségben, amely a fejlesztésben lemaradt, s ugyanakkor hiányzik a térség egészére kiterjedő egységes fejlesztési koncepció, a székelyföldi térségben is azt tapasztaljuk, hogy az egyes tájegységek vagy települések fejlődési útja nagyon jelentősen elválik egymástól. Kívülről nézve úgy látszik, hogy a központi fejlesztési forrásokból eszközölt rehabilitációs jellegű fejlesztések (útépítés, vízhálózat, gázhálózat építése stb.) az esetek többségében „véletlenszerűek”. Egyes településeket és a térségeket helyzetbe hoznak, másokat meg nem. Az elmaradt vagy késlekedő infrastrukturális fejlesztések fragmentáló ereje mindenképpen „szétfelődést” indukál, hiszen egy-egy térséget vagy települést több évvel korábban hoz helyzetbe, mint a másikat. Mindehhez hozzájárul az is, hogy a piacgazdasági és globalizációs folyamatok „befogadására” való alkalmasság regionális és település léptékben nagyon különböző lehet. Ez a második tényező, amelynek következtében erős „szétfelődési” folyamatok mutathatók ki egyes térségek vagy egyes települések között.

Térségi narratívák és társadalmi gyakorlatok közti távolság növekedése

Több olyan térségi narratíva is van, amely kifejezetten lehúzza a fejlesztéspolitikai kezdeményezéseket. Ezek

nagyobb része a magyarországi és a romániai magyar médiában termelődik, más része kifejezetten belső termék. Ide sorolható például a „kiürül a Székelyföld” típusú migrációs narratíva, az etnikai alapon elnyomott-szegény vidék képe, a történelmi múltra alapozó „helytállás” narratívák, a mindenkor központ (pl. kormányzat, központi intézmények, politikai szereplők) létét vagy szerepét negligáló narratívák, a nagyon aktív és dinamikus hétköznapi panaszkulturát életben tartó narratívák stb. Nem nehéz fölfedezni azt, hogy ezen narratívák mögött/mellett meglehetősen gyakorlatias mindennapi életvezetési modellek működnek, amelyek vajmi kevés közvetlen kapcsolatot mutatnak a sarkítottan pozitív vagy negatív tartalommal feltöltött narratívákkal. Sőt, azt tapasztaljuk, hogy az utóbbi években a társadalmi gyakorlat még hangsúlyosabban pragmatikussá vált, s ezáltal a domináns narratívák és a társadalmi gyakorlat közti távolság növekedik.

A térségi társadalmi nyilvánosság vernakuláris és folklorisztikus jellege

A térségi identitás inkább érzések és hitek szintjén működik, amelyet konkrét helyzetekben szűkebb-tágabb érvényességű példákkal, esetekkel vagy szövegekkel igazolnak. A térségi társadalmi nyilvánosságnak vannak összetevő egységei (lokális, kistérségi,

eseti konstrukciók), de nincsen szervezete és szervező/moderáló szerepe. Ez a helyzet rendkívüli mértékben esetlegessé teszi a térségi történések értelmezését, a tematizációs igyekezeteket.

Térségi modernizációs deficit

A térségben három nagyobb modernizációs „nekifutás” volt a XX. század folyamán. Az első modernizációs kísérletet a XIX. század és a XX. század fordulója, illetve az 1900-as évek eleje jelentette (vasút, első kisebb üzemek, az elemi oktatás általánossá válása stb.). Az 1940–1944 közötti időszak a székelyföldi térségben az ipartelepítés időszakát is jelentette, valamint egy, a korábnál jóval szervezettebb és bürokratikusabb intézményrendszer működését is. Az 1960-as évek végétől beindult átfogó szocialista iparosítás jelentette a legjelentősebb modernizációs kísérletet, ekkor a lakosság egy nagyon jelentős része lakhelyet, foglalkozást és életvezetési modellt váltott, a középfokú képzés általánossá válása nyomán a vertikális mobilitás korábban nem ismert hulláma indult be.

Mindhárom jelentős változásokat hozott, de mindhárom folyamat félbeszakadt, egyik se futotta ki magát. Az első kettőt a történelem nagy változásai fékeztek le. A harmadik modernizációs kísérlet hatásait részben a központi fejlesztési források kimerülése, részben pedig a kikényszerített

gyors életformaváltással szemben életre kelt „stabilizációs” családi életvezetési stratégiák térhódítása tompította.

A félbeszakadt vagy felemásra sikeredett térségi modernizációs váltások olyan modernizációs deficit felhalmozódását eredményezték, amely a kívülről érkezőnek vagy a szakértőnek azonnal szembeüt. A térségben élők nem mindig és nem mindenben érzékelik deficitként a lemaradást, kivéve azt a dinamikus, kezdeményező réteget, amely a domináns térségi kulturális patternektől lényegesen eltérő életvitelt szeretne magának biztosítani. A szociológiai kutatások szerint ennek a rétegnek az aránya ebben a térségben 10 százalék alatt van. Ez a modernizációs deficit a továbbtanulási tervektől a családi gazdálkodás modelljéig, a kapcsolatkulturától a jövőképig nagyon sok területen kimutatható.

Összefoglalás

Két ellentétes irányultságú, jellegében és hatásaiban eltérő trend mutatható ki a térségben.

Egyfelől azt látjuk, hogy a továbbélő kulturális patternek és azokhoz kapcsolódó mentális tényezők, illetve az 1989 után beindult identitás rehabilitációs folyamatok „összetartják” és „visszatartják” a térségi társadalmat. Ezzel szemben az egyre nagyobb szerepet játszó fogyasztási gyakorlat, a települések és térségek szintjén

egyaránt megmutatózó „szétfeloldási” folyamat, a narratívák és a társadalmi gyakorlat közti távolság növekedése lényeges, az individualizációs trendeket előtérbe hozó változási folyamatokat indukál. Fejlesztéspolitikai szempontból mindkét trend tartalmaz segítő és hátráltató elemeket.

2. Székelyföldi fejlesztéspolitika

2.1. A székelyföldi

„társadalomfejlődési út”

A bemutatott székelyföldi térségi jellemzők kapcsán joggal tehető fel a kérdés, hogy van-e ennek a térségnek sajátosan egyedi vonása? Olyan strukturális jellemzője, amely a térség társadalomtörténetében meghatározó szerepet kapott, s amely napjainkban is befolyásolja a térség működését. Amennyiben ilyen sajátos „székelyföldi társadalomfejlődési út” körvonalazható, ez jelentős segítséget jelenthet a fejlesztéspolitikai feladatok megoldásában. Többek között azért is, mert támpontot ad egy olyan szakmai konszenzus kialakításához, amely a továbbiakban mederbe tereli a térségre vonatkozó ideologikus, metaforikus vagy szakmailag megalapozatlan helyzetértelmezéseket.

A bemutatott térségi jellemzők alapján — a XIX. század utolsó harmadától egészen máig — olyan modell bontakozik ki előttünk, amelyben a kívülről érkező gazdasági átalakítási

hullámok mindig korszerűbbek, mint a fogadó térségi társadalmi szerkezet, és az ilyen modernizációs kísérleteknek minden egyes esetben valamilyen „kiegyezés” a vége: az erős családi modellek és a lokális léptékű társadalmi struktúrák mindig megszelídítik vagy megemésztik a modernizációs kísérleteket, miközben ők maguk is változnak, de mindig csak kis mértékben.

A kívülről érkező gazdasági jellegű hatások relatív fejlettsége a fogadó közeghez képest, illetve a fogadó társadalmi közeg eredményes modernizáció-tompító ereje — ez az a két komponens, amelynek együttes játéka a XIX. század végétől kezdődően egészen máig meghatározza a sajátos székelyföldi társadalomfejlődési utat.

Amint arra az elemzés során utalunk, a napjainkban tapasztalható, elsősorban a fogyasztási gyakorlatban tetten érhető összetett modernizációs kihívás részben másnak, a korábbi kihívásoknál erősebbnek ígérkezik. A térségi társadalmi szerkezetek védekező, tompító erejét azonban még nincs mód megítélni az idő rövidsége miatt. Az egészen bizonyos, hogy a térségi társadalmi szerkezetnek ma is vannak jelentős védekezési tartalékaik, elegendő, ha a lokális identitások markáns megerősödésére, a természeti tájhoz kapcsolódó kistérségi, térségi/táji mentalitások fokozódó erejére vagy a Székelyföld egészét alapul vevő identitásépítési folyamatra utalunk.

Másfelől viszont azt is el kell fogadni, hogy a fogyasztási gyakorlatnak is számtalan aduja van/lesz még az életvezetési modellek individualizációjának kikényszerítése terén. Következésképpen a térségi társadalmi szerkezetek védekező erejének mérséklődésére kell számítani. A folyamat alakulása ma még nem megjósolható.

Mindezek alapján nem lehet kizárni, hogy a következő évtizedek során a sajátos székelyföldi társadalomfejlődési út úgymond „megtörik” vagy lényegesen megváltozik. Ez azonban még időben tartós folyamat. A térségben ma tapasztalható mentalitásterkezetek, családi, kisközösségi vagy lokális léptékű magatartásmodellek alapvetően a sajátos székelyföldi társadalomfejlődési út alapján szerveződnek. Ezért a fejlesztéspolitikai elgondolások kidolgozása során (helyzetértelmezés, a térségi adottságokhoz kapcsolódó és EU-konform fejlesztéspolitikai modell kiválasztása, a fejlesztéspolitika intézményi rendszerének megtervezése stb.) ezt kell alapul vennünk.

Eltekintve tehát attól, hogy a „székelyföldi társadalomfejlődési út” a továbbiakban hogyan alakul, a közel másfél évszázados modell meg nem kerülhető kiindulópontot jelent a fejlesztéspolitikai koncepciók kidolgozói számára. Ennek a sajátos székelyföldi modellnek a léte különösen intő jel és fontos kiindulópont azok szá-

mára, akik fejlesztéspolitikán kizárólag kívülről szorgalmazott innovációt, tőkebevonást értenek, s akik számára a fejlesztési projektek elsősorban a „régvi világnak” egy „újabb világra” való lecserelését jelentik. Ez a sajátos térségi út ugyanis védekező, a változásokat csak lassan elfogadó társadalmi szerkezetet takar. Olyan társadalmi szerkezetet, amely védekezés alatt azt érti, hogy a kívülről érkező innovációt igyekeznek minél jobban (akár a felszámolásig elmenően) a maga képére formálni. De intő jel az ilyen típusú társadalom működési modell azok számára is, akik fejlesztesen elsősorban a belső kapacitások felfuttatását értik. Az ilyen és hasonló társadalomfejlődési úttal rendelkező társadalmak ugyanis nagyon kevés endogén kapacitást futtatnak fel (annak ellenére, hogy rendszerint sok belső adottsággal rendelkeznek), belső innovációtermelő kapacitásuk nagyon gyenge. Ha metaforikusan akarunk fogalmazni, akkor azt kell mondanunk, hogy a székelyföldi térség olyan sajátos társadalomfejlődési úttal rendelkezik, amely trendszerűen a „változtatlanságra játszik”. Ez nem igazán jó hír a türelmetlen fejlesztőknek, a kizárólag innovációs transzferekben gondolkodóknak, az EU paradigmák szélsőségesen elfogult hirdetőinek, de nem igazán jó hír a pragmatikus politikusoknak sem. A társadalomfejlesztéssel foglalkozó szakembernek azonban nem jó vagy rossz hír, ha-

nem egyszerűen csak fontos szakmai információ. Kiindulópont a szakmai munka elkezdéséhez. Bízunk abban, hogy egyre több közszereplő fogadja majd el egyszerű és tényszerű kiindulópontként a sajátos „székelyföldi társadalomfejlődési utat”.

2.2. Fejlesztési keretkoncepció

A területi egyenlőtlenségek kezelésének **klasszikus módja** vagy a gyengén fejlett térségek fejlesztésének modellje olyan célokat követ és olyan eljárásokat választ, amelyek e térség lakossága számára is széleskörben ismertek és mind a mai napig elfogadottak. Ebben a modellben központi szerepet kap például a lakásépítés, a munkahelyteremtés, a szabályozott kimenetű tömeges képzés, a széleskörű társadalmi ellátás biztosítása, a közlekedés és a kommunikációs közszolgáltatásként való fejlesztése, a szabadidő eltöltésének programszerű megszervezése. Az **ilyen modell gazdasági konjunktúra esetén jelentkezik**, középpontjában az a meggyőződés áll, hogy a fejlődés területi nivellálódást eredményez.

Bármennyire tetszetős is ez a modell, bármilyen térségi társadalmi támogatottsága is van, az 1989 utáni Romániában, s így a Székelyföldön sem konjunktúráról beszélünk, hanem **felzárkózási kényszerről**. Ez minden szempontból más helyzetet jelent, és — a konjunktúra időszakoktól eltérően — teljesen **mások a fejlesztés s a fej-**

lődés társadalmi és gazdasági keretfeltételei. A fejlődés nagyon nyilvánvalóan területi egyenlőtlenségeket termel, már néhány éves időtávlatban is. Elegendő, ha ebben a tekintetben a Székelyföld úgynevezett belső periféria képződési folyamataira utalunk (lásd: félreeső falvak, vidékek helyzete). A fejlesztési és a fejlődési stratégiák esetleges módon jelentkeznek, hatókörük sok esetben csak egy városra vagy kisebb vidékre, esetleg csupán egy ágazatra vagy egy-egy sajátos foglalkoztatási csoportra terjed ki.

Lényegesen megváltoznak a fejlődési és fejlesztési stratégiák tartalmi elemei is. A lakások számának növekedése, a munkahelyek gyarapodása és hasonlók helyett a fejlődés előtérben lévő mércéje többek között a rugalmasság, az arculattermelés, az innováció, a kapcsolatmenedzsment, a természeti és a beépített környezet védelme, a networképítés, a sajátosan egyéni kezdeményezés, a táji és a kulturális identitások változatai.

Nem véletlen, hogy az új szemléleti és gyakorlati modellben már külön beszélnek fejlesztésről és fejlődésről. A fogalmi különbségtétel mély szemléleti s gyakorlati különbözőségeket takar. A „**fejlődés**” többek között azt jelenti, hogy egy térségnek lehetőleg kerülnie kell a külső tényezőktől való függést, s ebbe a sorba beletartozik a tőke, az energia, a tudás és egyebek. Ha az **önálló fejlődés** optikájából szemléljük a globális folyamatokat,

akkor meglehetősen tárgyilagosággal kezeljük a makrofolyamatok térségi hasznosságát. Anélkül, hogy anti-globalisták lennénk, látnunk kell, hogy a trendszerű makrofolyamatok hatására a gyengén fejlett térségekben jelentősen csökken a gazdasági fejlődés (főszámolódik az ipar, megugrik a munkanélküliség, növekszik a térségből való kivándorlás stb.). Több olyan tényező jelentkezik egy időben, amelyek a gyengén fejlett térséget kedvezőtlen demográfiai helyzetbe hozzák: negatív migrációs egyenleg, a korstruktúra kedvezőtlen változása, gyerekvállalási kedv csökkenése.) Ugyanakkor a gyengén fejlett térségekre jellemző az, hogy váratlanul fölfut egy-egy gazdasági ágazat (pl. fakitermelés, turizmus, kiskereskedelem), s ezek a szektoriális túlpörgések sokféle térségi problémát okozhatnak (pl. környezeti károsodás a fakitermelés révén, foglalkoztatási szerkezet aránytalan torzulása).

Az önálló térségi fejlődés optikájából a megszokottól eltérő megítélést kapnak a klasszikus térségi fejlesztési törekvések is. Nyilvánvaló, hogy feltétlenül szükséges az úthálózat, a vízellátás vagy egyéb kommunális rendszerek kiépítése. Mint ahogyan nem vitatható a munkahelyteremtés fontossága sem. De ma már nagyon világosan látszik, hogy gyengén fejlett térségekben az ilyen „klasszikus” fejlesztések nem vezetnek a területi egyenlőtlenségek csökkenéséhez. Min-

den hasznosságuk mellett sem vezetnek mérhető regionális fejlődéshez. Ahhoz, hogy egy periférikus térségben mérhető fejlődést értsük el, jóval többet és mást kell tennünk, mint amit a klasszikus fejlesztési stratégiák kínálnak. Ezt a megfontolást a Székelyföld esetében minden kétséget kizáróan érvényesíteni kell.

Ha fejlesztés helyett önálló fejlődési paradigmáról akarunk beszélni, akkor ehhez a terminológiai váltáshoz több lényeges szemléleti és módszertani fordulatot kell tennünk. Mindenekelőtt azzal a gondolattal kell megbarátkoznunk, hogy ez a folyamat jóval több mint sikeres forrásbevonás, jóval több, mint gazdasági fejlődés és munkahelyteremtés, jóval több, mint szükséges és/vagy látványos fejlesztési projektek menedzsmenete. Az önálló fejlődési paradigma (illetve ennek térségi realizációja, az önálló fejlődési stratégia) integrált szocio-ökonomiai feladat, amelyben a társadalmi komponensek nem kevésbé fontosak, mint a tényleges gazdasági összetevők. Ugyanakkor az önálló fejlődési paradigma — és ez nagyon fontos mozzanat — rendkívül szorosan kapcsolódik a regionális identitás megerősödésének folyamatához. Amíg a fejlesztésben szerepet játszó térségi társadalmi aktorok nem értenek egyet egy ilyen vagy hasonló tartalmú definícióban, addig nincs érdemben esély arra, hogy a térségi fejlődés nem

klasszikus modelljei teret nyerjenek. Székelyföldi léptékben ma az a helyzet áll fenn, hogy a regionális fejlődésben érdekelt egy csoportja szinte kizárólag a regionális identitás ideológiai komponenseit hangsúlyozza, mások az önállóság jogi kereteit tekintik minden további szakmai lépés feltételének, ismét mások kizárólag a fejlődés gazdasági összetevőit hangsúlyozzák és a társadalmi aspektusokat lényegtelennek tekintik.

A maga nemében minden szemlélet képviselőjének igaza van, de ez a diffúz értelmezés és diffúz kezelésmód szinte lehetetlenné teszi az integrált megközelítést. Ezért érdemes szakmai szinten azt szorgalmazni, hogy első lépésben teremtsük meg az értelmezési konszenzust a térségi társadalmi helyzetkép tekintetében (lásd a tanulmány első része), második lépésben pedig tegyünk kísérletet arra, hogy a térségi fejlesztési munkában érdekelt társadalmi szereplők legalább egy része értsen egyet a szakmailag egyáltalán fölválalható fejlődési modell alapvető vonásait illetően. Meg kell próbálnunk konszenzust kialakítani abban a tekintetben, hogy székelyföldi léptékben mit értünk térségi „integrált szocio-ökonomiai feladaton”, illetve e szókapcsolat egyes összetevőin, és mit értünk a regionális identitás megerősödési folyamatán. A térség jelenlegi helyzetében és a fejlesztésben érdekelt szakmai és intézményi szereplők jelenlegi felkészültségi szint-

jén ezt a szemléleti és narratíva-egyveztetési folyamatot (akár tanulásnak is lehet nevezni) aligha lehet megkerülni.

A következőkben csupán jelzés-szerűen fogalmazok meg olyan célkitűzéseket, amelyek az önálló fejlődési paradigmából mintegy értelemszerűen következnek, s amelyeknek szakmai elemzését célszerű lesz elvégezni. A felsorolás nem jelent rangsort, hiszen az ilyen célkitűzések szakmai viták és testületi döntések nyomán nyerhetik el tényleges helyüket egy stratégiai dokumentumban vagy egy konszenzusos térségi fejlődési paradigmában.

– A térség sajátos erőforrásainak identifikációja és az ezekre való alapozás. Ez nem csupán gazdasági erőforrásokat jelent, periférikus térség esetében nem elsősorban azokat. A gazdasági összetevőkkel legalább azonos súllyal jelenhetnek meg a természeti erőforrások, a humán erőforrások, a kultúragazdasági erőforrások stb.

– A térségre jellemző alternatív és/vagy sajátos gazdálkodási formák előtérbe helyezése.

– A térségi gazdasági szerkezet tekintetében a kiegyenlítettség és diverzifikáció elvének követése, törekvés arra, hogy a gazdasági szerkezetben lehetőleg ne legyen egyetlen domináns szereplő, s lehetőleg ne legyen jelentős a külső vagy a belső függőség (kiszolgáltatottság).

– Térségi szolgáltató és ellátó szervezetek kiépítése, nem csupán infrastruktúra, hanem a gazdasági, szociális, non-profit és egyéb szolgáltatások terén is. A „világgazdaság” szabályainak normatív követése helyett szerepet kapnak a térség működésének jellegeből és társadalmi szerkezetéből levezethető megoldások.

– A térségi vagy kisebb léptékű közösségi identitások erősítése.

– Decentralizációs folyamatok támogatása a térségen belüli folyamatokban. Ez a székelyföldi térségben különösen nehéz feladat, mert gyakorlatilag minden fejlesztési elképzelés ösztönösen is „egységessítésben”, „centralizációban” gondolkodik.

– Munkaerőpiac tekintetében szintén a kiegyenlítettség és a diverzifikáció elve kaphat prioritást.

– A gazdasági szektor fejlesztésében különösen nagy hangsúlyt nyer a szaktanácsadás, az információterjesztés, a hálózatosodás, az intézményi kultúra fejlesztése, a technológia transzfer, az innováció ösztönzés. A klasszikus fejlesztési megoldás többnyire beruházásban és munkahelyteremtésben számol, a többit rábízva a működő gazdaságra. Az önálló fejlődési paradigma szerint a sorrend megfordul, a gazdasági szektor működését biztosító „szoft” elemek kerülnek első helyre. Ezek hiányában a térségi gazdasági szektor kiszolgáltatottsága magas fokú.

- A közlekedés, a kapcsolatépítés és kapcsolatmenedzsmment fontos szerepe.
- Arculatteremtés, PR, intézményi és termékmarketing hangsúlyos szerepe.
- A térségi turizmus lehetőségeinek teljes újrágondolása.

A felsorolt célkitűzések közös jellemzője az, hogy gazdasági konjunktúra hiányában is követhetők, hiszen jelentős részben a regionális fejlődés belső adottságait mozgósítják. Mint minden olyan kontextusban, ahol a felzárkózási kényszer a meghatározó, gyakorlatilag csak a bemutatott és hasonló jellegű célkitűzések megvalósítására van reális esély. Természetesen ha váratlanul jelentősen megváltoznak a regionális fejlődés keretfeltételei (pl. a térség méreteihez képest jelentős beruházás, szokatlan mértékű és váratlan társadalmi változás, nagyon lényeges adminisztratív átszervezés stb. történik), akkor lehet és érdemes mérlegelni más jellegű fejlődési paradigmát. A székelyföldi térség sajátos fejlődési útja, illetve az EU-csatlakozás utáni, tartósnak ígérkező felzárkózási kényszer azonban olyan kiindulási kontextust teremt, amelyben a nem klasszikus fejlesztési eljárásokkal operáló önálló fejlődési paradigma érvényesítésére van reális esély.

Nyilvánvaló, hogy az önálló térségi fejlődési paradigma többféle változatban, többféle kivitelezési ritmusban, többféle térségi szerepleosztásban gondolható el. A konkrét követhető

változat térségi stratégia formájában gondolható el, adott esetben több lehetséges scenárióval. A stratégia kidolgozásának azonban elemi feltétele a térségi helyzetképre vonatkozó térségi konszenzus, s természetesen az önálló térségi fejlődési paradigma tekintetében kialakítandó szakmai és döntéshozói konszenzus is. Ma ennek a folyamatnak a legelején tartunk. Mint korábban hangsúlyoztuk, ez nem csupán szemléleti egyeztetési munka, hanem szaknyelvi építkezési folyamat is.

Bár majdnem minden közéleti szereplő a térségi fejlesztési stratégia igényét hangoztatja, ennél sokkal égetőbb és fontosabb tennivaló az önálló regionális fejlődési folyamat Székelyföldre vonatkozó modellezése. Már csak azért is így van, mert egy kész stratégia kivitelezésére/érvényesítésre nincsen jogi és intézményi autoritással rendelkező térségi intézményi szereplő, a szükséges személyi feltételekről, logisztikai keretről és forrásokról, illetve a stratégiakészítés előmunkálatairól nem is beszélve. Amire rövidtávon lehetőség — és nagyon nagy szükség — van, az a térségi helyzetképre vonatkozó szakmai konszenzus megteremtése és az erre a térségre alkalmazható önálló regionális fejlődés paradigmájának elgondolása, szakmai vitája. Mindenekelőtt annak belátása, hogy az önálló regionális fejlődési folyamat nem egyéb, mint szakmai munkával kialakított,

jelentős térségi konszenzusra alapozó fejlődési vízió, amelyet — kidolgozása után — majd hosszabb időszakon keresztül menedzselni, esetenként részben korrigálni, és sok kisebb-nagyobb stratégia, terv és projekt révén fölépíteni kell.

Összefoglalás

A Székelyföldre vonatkozó fejlesztéspolitikai szemléletben és gyakorlatban teljeskörű fordulatra van szükség. Bár továbbra is lesznek (nem is kevés számban) a fejlesztéspolitika klasszikus modelljét igénylő feladatok (pl. infrastrukturális beruházások), sokkal de sokkal nagyobb hangsúlyt kell helyezni a versenyképességet megeremtő fejlesztéspolitikai lépésekre. Tudomásul kell vennünk, hogy az infrastrukturális beruházások szerepe a civilizált életfeltételek biztosítása, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy ezek a beruházások önmagukban versenyképessé tennék a térséget. Nem konjunktúra van, hanem felzárkózási kényszer, és tudomásul kell venni, hogy a felzárkózási kényszer határozza meg a fejlesztési gyakorlat keretfeltételeit. Ebben pedig az a változat is benne foglaltatik, hogy egy periférikus térségnek nem feltétlenül szükséges fejlődnie, a lemaradás is reális forgatókönyv. A térség számára vállalható forgatókönyv pedig csak a nem klasszikus fejlesztéspolitika lépéseiből építhető.

Mi ad esélyt arra, hogy térségi szinten előtérbe kerüljenek a fejlesztési politika nem klasszikus eljárásai? Elsősorban az EU csatlakozás által teremtett keret, amely a térségi meghatározó szereplőkben gyakorlatilag még egyáltalán nem tudatosult. Másodsorban biztató az, hogy az önkormányzati vezetőségekben és testületekben egyre nagyobb számban jelennek meg a fiatalok, akik már nem foglyai a klasszikus fejlesztéspolitikai szemléletnek. S nem utolsósorban reális esélyt jelent az, hogy egyre inkább helyzetbe kerülnek azok a fiatal szakemberek, akik az egyetemi képzésben már megtanulták a nem klasszikus fejlesztéspolitika szemléletét és módszertanát.

Az önálló regionális fejlődés térségi útja sokszereplős, a regionális identitás erősödésével szorosan összekapcsolódó folyamat. Első lépésben ennek a folyamatnak a modelljét kell megalkotni, az ebben a folyamatban fontos szerepet vállaló térségi aktorok egyetértése mellett. A kiindulópont (a sajátos székelyföldi társadalomfejlődési út) adott, a választható nem klasszikus fejlesztéspolitikai módszerek és gyakorlatok halmaza is ma már sokak számára ismert. A folyamat leírt modellje nem törvény, nem szabály, nem kivitelezendő dokumentum lesz, hanem konszenzusos szakmai és cselekvési referenciakeret.

Ha sikerülne megállapodásra jutni egy ilyen önálló regionális fejlődési modell tekintetében, az már indulásból sok haszonnal járna. Csak jelzés-szerűen említek közülük néhányat. A térségi fejlődési modell igen fontos „termék”, amely a maga során egy időben lehet a térség emblémája és a térségi identitás erősítője. Ugyan-

akkor erőforrásvonzó és belső erőforrásokat generáló tényező. Működése már önmagában is erőteljes arcualakítási folyamat. S nem utolsósorban olyan társadalmi vízióként is működhet, amelynek pozitív közérzetformáló ereje, szervező és ösztönző szerepe számottevő lehet.

Csikszereda, 2008. június